

Лойко Валерія Вікторівна

*доктор економічних наук, завідувач кафедри економіки підприємства,
Київський національний університет технологій та дизайну*

Авдеева Наталя Євгенівна

*здобувач
Київський національний університет технологій та дизайну*

Лойко Валерия Викторовна

*доктор экономических наук, заведующая кафедрой экономики предприятия,
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Авдеева Наталия Евгеньевна

*соискатель
Киевский национальный университет технологий и дизайна*

Loiko Valeriia

*Doctor of Economics, head of business economics,
Kiev national university of technologies and design*

Avdeeva Nataliia

*getter
Kyiv national university of technology and design*

**ОСОБЛИВОСТІ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ ДЕРЖАВИ
В УМОВАХ РОЗВИТКУ ЕКОНОМІКИ ЗНАНЬ**

**ОСОБЕННОСТИ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТИ ГОСУДАРСТВА
В УСЛОВИЯХ РАЗВИТИЯ ЭКОНОМИКИ ЗНАНИЙ**

**FEATURES OF THE STATE OF ECONOMIC SECURITY
IN THE DEVELOPMENT KNOWLEDGE ECONOMY**

Анотація: У статті розглянуто особливості забезпечення економічної безпеки держави в умовах розвитку економіки знань, виявлено та охарактеризовано загрози економічній безпеці національній економіці, що характерні для економіки знань, визначено, що інноваційний розвиток дозволяє підвищити рівень захищеності економіки держави, доведено, що розвиток економіки знань дозволяє розширити можливості світової економіки, підвищити рівень життя населення, забезпечити пришвидшення науково-технічного прогресу.

Ключові слова: держава, економіка, економічна безпека, економіка знань, загрози, інноваційний розвиток.

Abstract: The features ensuring the economic security of the state in the development of the knowledge economy, discovered and described the threat to economic security of the national economy, which are characteristic of the knowledge economy, determined that innovative development can increase the security level of the state economy, it is proved that the development of the knowledge economy allows empower the world economy, raise living standards, ensure the acceleration of scientific and technological progress.

Keywords: state, economy, economic security, knowledge economy, threats, innovative development.

Актуальність теми. В сучасних умовах науково-технічного розвитку, інтеграції економічного простору, глобалізації ринків та динамізації відносин конкурентоспроможність товарів, підприємств та країн в більшій мірі визначається здатністю націо-

нальних економік генерувати та впроваджувати нові технології. Проте такі умови негативно впливають на показники економічної безпеки країни, оскільки чим більш відкрита економіка, тим під більші ризики вона підпадає.

Постановка проблеми. Уряд України визначив інноваційну стратегію реформування економіки України як провідну. Ця стратегія базується на нових підходах до освіти, науки, розвитку пріоритетних галузей та «точок зростання», шляхом консолідації бізнесу, влади та наукової спільноти та передусім дозволить Україні ввійти у число економічно розвинених країн з високою конкурентоспроможністю. В цьому аспекті особливо гостроти набуває питання досягнення економічної безпеки за умови відкритої, інтегрованої у світовий науковий простір економіки та розробки стратегії конкурентоспроможності в системі безпеки національної економіки.

Результати дослідження. Дослідженню теоретичних та прикладних аспектів формування економіки знань присвячено багато уваги у роботах вчених-економістів, зокрема В. Андріанов, Л. Анонюк, В. Геєць, Л. Гохберг, Г. Клейнер, П. Кругман, М. Познер, М. Портер, В. Семиноженко, Й. Шумпетер. Питання економічної безпеки та її оцінки знайшли відображення у роботах таких авторів: З. Варналій, О. Гриценко, Г. Вороновський, В. Лойко, В. Мунтіян, Л. Шевченко та інші. Хоча у науковій літературі існує велика кількість досліджень теоретичних та прикладних аспектів безпеки національної економіки, проте не розкритим залишається питання особливостей забезпечення економічної безпеки за умов економіки знань, що зорієнтована на інноваційних розвиток та максимально інтегрована у світову наукову систему.

Економісти все частіше характеризують сучасну економіку розвинених країн, як економіку знань. В науковій літературі поки не склалося єдине визначення даного поняття. Так, наприклад, Гохберг вважає, що економіка знань — це економіка заснована на інтенсивному та ефективному використанні знань [1]. Г. Клейнер дає інше визначення: економікою знань можна назвати такий стан економіки країни при якому знання стають повноцінним товаром, будь-який товар несе в собі унікальні знання, знання стають одним з основних факторів виробництва [3]. Всесвітній банк визначає економіку знань як сукупність усіх видів економічної діяльності, спрямованої на створення, розповсюдження і використання знань у всіх сферах життя суспільства [6]. В. Геєць пропонує визначити економіку знань як економіку, в якій і спеціалізовані, і повсякденні знання є джерелом зростання. Застосування таких знань разом із природними ресурсами, капіталом і працею роблять домінуючим фактором процеси їх нагромадження й використання, у результаті чого постійно зростає конкурентоспроможність економіки. В економіці знань визначальним є інтелектуальний потенціал суспільства, на який вона спирається, і який є сукупністю повсякденних (буденних)

і спеціалізованих (наукових) знань, нагромаджених у свідомості людей та матеріалізованих у технологічних способах виробництва [2].

Таким чином, економіку знань можна визначити як економіку, що в основі свого розвитку має революційний характер, спирається на знання, як джерело зростання, які утворюють стійкі конкурентні переваги.

Основними характерними ознаками економіки знань науковці визначають:

- інтернаціоналізацію економік різних країн;
- перетворення знань в ключовий фактор виробництва та економічного зростання;
- підвищення наукомісткості товарів, інтелектуалізацію виробничих, ринкових та інших соціальних процесів;
- зміну технологічного базису економіки та виробництва;
- інтенсифікацію та безперервність інноваційних процесів.
- високу долю сфери послуг в структурі економіки (наприклад, в США в цій сфері зайнято більше 75% працездатного населення [7]);
- зростання витрат на освіту та наукові дослідження (співвідношення витрат на освіту та науку в економічно розвинених країнах до ВВП складає біля 6,5% [2]);
- прогрес в інформаційно-комунікаційній сфері;
- розвиток мережових відносин в формі корпоративних та персональних мереж;
- формування національної інноваційної системи, що включає інфраструктуру фундаментальної науки, центрів трансферу технологій, венчурних фондів і т.д. [2];
- розвиток сфери освіти, коли середня освіта масова, а вища освіта охоплює до 60%, окрім цього існує концепція освіти протягом всього життя;
- появу особливих видів діяльності, пов'язаних з генеруванням та виконанням інших операцій зі знаннями;
- виникнення нових сфер соціальних відносин з приводу отримання і передачі знань.

У структурі економіки знань базовими стають наукомісткі галузі, що ніяк не обмежує розвиток традиційної промисловості і навіть створює для цього додаткові імпульси. Змінюється і структура використовуваного капіталу. На всіх рівнях економіки домінуючого значення набуває інтелектуальний, людський і соціальний капітал. Аналогічна ситуація з інфраструктурою. В економіці знань головну роль починають грати інноваційна, освітня, науково-дослідна інфраструктура та інфраструктура захисту інтелектуальної власності. Виникають нові види інфраструктури (сховища

даних, бази знань, мережі), що дозволяє говорити про новий структурний зв'язок господарства.

Економічна безпека держави характеризується сукупністю умов, за яких забезпечується захист національних економічних інтересів та утримання соціально-економічних параметрів у межах нормативних значень, завдяки чому національна економіка зберігає здатність задовольняти у довгостроковому режимі потреби суспільства, генерувати інноваційні зрушення та реалізувати конкурентні переваги країни в рамках міжнародного поділу праці.

Проте становлення економіки знань несе нові загрози для системи національної економічної безпеки. Насамперед це пов'язано з більшою відкритістю економіки, підвищенням стохастичності та ентропійності соціально-економічних процесів, імовірністю формування незбалансованої економічної системи.

Серед загроз економічній безпеці, що характерні для економіки знань, потрібно відзначити наступні: надмірна відкритість економіки; базування конкурентних переваг на основі інтелектуального капіталу; перебудова виробничих та відтворювальних потужностей; незабезпеченість вартості активів матеріальними цінностями.

Розглянемо кожен з пунктів більш докладно. Розвиток економіки знань передбачає інтеграцію економіки країни з країнами-партнерами, тому що інноваційні проекти, стартапи, знання в цілому ефективно можуть діяти лише в умовах міжнародного співробітництва у царині науки, інвестицій. В цілому ці проекти носять глобальний, а не регіональний характер. При цьому надмірна відкритість національної економіки для національної економічної безпеки в умовах економіки знань означає насамперед те, що міжнародний поділ праці та капіталу, будуть впливати на прийняття рішень, які стосуються внутрішньої структури виробництва товарів та продукування послуг. Нівелювання цього ризику імовірно за ефективного втручання держави та відстоювання власних інтересів на міжнародному рівні. В той же час у розподілі виробничих потужностей при реалізації спільних міжнародних інноваційних проектів велику роль відіграє внутрішній потенціал країни, виробничий, ресурсний, людський. Саме тому, чим вищий внутрішній потенціал держави її національна конкурентоспроможність, тим вищий рівень інтеграції національної економіки у міжнародне співтовариство країна може собі дозволити без підвищення рівня загрози безпеці національній економіці.

З одного боку конкурентні переваги національної економіки, що базуються на інноваціях, є стійкими (тобто їх важко відтворити) та революційними (тобто такими, що призводять до миттєвого покращення економічної ситуації). Інноваційні фактори конку-

рентоспроможності лежать в самій основі розвитку будь-якого фактору підвищення конкурентоспроможності. Зростаюче різноманіття потенційних джерел наукових та технологічних знань, посилення комплексного характеру сучасних технологій за одночасного розширення їхнього спектру, необхідного для здійснення інновацій, поєднується із загостренням конкуренції та підвищенням інноваційного розвитку. Відзначається, що на даному етапі розвитку світової економіки інноваційний фактор є джерелом економічного зростання та конкурентоспроможності підприємств, регіонів і національних економік.

Проте варто зазначити, що сильні конкурентні переваги національної економіки, що засновані на використанні інноваційних факторів, дійсні лише за умови їх унікальності. Тобто при відтворенні інноваційного фактору в іншій державі беззаперечна перевага зникає, та виникає загроза економічній безпеці державі. Які з інновацій є найпростішими для повторення: підприємницькі; фінансові; економічні; державні?

На думку авторів, єдиним шляхом подолання цих загроз є постійне відтворення нових конкурентних переваг, заснованих на інноваційних факторах, що повністю вписується в загальну систему економіки знань. Так, наприклад, згідно даних Європейського Інноваційного Бюро, дані щодо інноваційної діяльності у країнах Європи у динаміці за три роки (2012–2014) (табл. 1) [5] доводять, що провідні країни постійно поліпшують індекси своєї інноваційної активності та інноваційних процесів.

Таким чином, можна зробити висновок, що постійний процес відтворення на основі інноваційного розвитку є основним фактором економічної безпеки держави на етапі розвитку економіки знань.

Перехід до нової відтворювальної моделі може потребувати докорінної зміни у структурі виробничих та відтворювальних потужностей. Це пов'язано насамперед з переорієнтацією на виготовлення наукомісткої продукції. Як показує досвід розвинених країн найчастіше перерозподіл у галузевій структурі виробництва відбувається за рахунок скорочення видобувальної галузі та ресурсоємних виробництв на користь сфери послуг.

В даний час роль ринку послуг, як одного з найважливіших секторів економіки, дуже велика і актуальна. Це пов'язано з ускладненням виробництва, насиченням ринку новими товарами, з швидким зростанням НТП. Все це неможливо без існування інформаційних, фінансових, страхових і інших ринків послуг.

Відбувається розширення основ відтворювання ринкових і неринкових послуг, причому ринкові відвойовують все більш значну для себе частку в загальному об'ємі послуг. Це пов'язано з торгівлею товарами

Таблиця 1

Показники інноваційної активності країн Європи (2012–2014 рр.)

Показник	Німеччина			Фінляндія			Франція		
	2012	2013	2014	2012	2013	2014	2012	2013	2014
Питома вага організацій промисловості, що здійснюють технічні інновації (%)	30,7	35,4	39,3	48,3	47,6	48,6	43,4	43,9	45,5
Питома вага працівників, що виконують дослідження та розробки в інноваційно-активних організаціях промисловості (%)	4,5	4,2	4,9	4,3	4,6	4,7	4,8	5,1	5,4
Питома вага продукції організацій промисловості, що здійснюють технічні інновації, в загальному обсязі відвантаженої продукції (%)	87,8	87,9	87,9	86,3	86,8	87,4	77,6	78,3	78,4
Питома вага продукції організацій, що здійснюють технічні інновації, в загальному обсязі експорту продукції (%)	90,7	92,7	94,3	92,2	92,3	92,3	81,65	84,8	86,3
Питома вага нової промислової продукції в загальному обсязі продукції, в тому числі: • Нової продукції для ринку; • Нової продукції для організацій, але не ринку. (%)	6,9 38,2	6,9 39,6	7,1 40,3	23,1 29,4	25,4 30,6	27,2 31,1	6,5 16,4	7,9 17,2	9,5 17,5
Інтенсивність витрат на технологічні інновації в промисловості (відношення витрат до обсягу відвантаженої продукції організацій, що здійснюють технологічні інновації) (%)	4,8	5,0	5,3	3,4	3,8	4,0	3,4	3,7	3,9

(особливо технічно складними), оскільки збут товару вимагає все більш розвиненої мережі, яка складається в основному з послуг, що надаються під час реалізації, і, послуг післяпродажного обслуговування. Однією з найважливіших закономірностей розвитку економіки у всьому світі є взаємозв'язок економічного зростання і підвищення ролі послуг в національній економіці. Це знаходить вираз в збільшенні частки трудових, матеріальних і фінансових ресурсів, що використовуються у сфері послуг. За міжнародними даними статистики більше 40% іноземних венчурних інвестицій в Україні вкладаються в розвиток ринку сфери послуг, що підтверджує актуальність, інтерес і бачення перспективи розвитку даного сектора економіки. Протягом двох останніх десятиріч сфера послуг є одним з секторів економіки, що динамічно розвиваються. За деякими оцінками, при середньорічних темпах приросту загальносвітового об'єму виробництва ВВП за період з 2000 по 2015 роки в 2,2% значення даного показника для сфери послуг за цей період склало більш 3%. При цьому найвищою динамікою характеризувалися відповідні показники для групи економічно розвинених країн, для яких середньорічні темпи приросту ВВП у сфері послуг за цей період дорівнювали 5,7% і істотно випереджали по значенню темпи приросту ВВП у сфері

виробництва товарів (2,3%). Прискорена динаміка виробництва послуг в більшості країн світу визначалася, перш за все, збільшенням об'ємів їх проміжного і кінцевого споживання. В результаті в світовій економіці спостерігалось постійне зростання частки сфери послуг в сукупному ВВП, яка в даний час складає більш 70% від його загального об'єму і значно перевищує частку сфери виробництва товарів. Таке співвідношення є характерним як для економічно розвинених, так і країн, що розвиваються, де значення даного показника складають відповідно 73 і 65% [7].

Основна загроза, що виникає при зміні галузевої структури виробництва – зростання рівня безробіття населення, що несе пряму загрозу економічній безпеці держави. Це викликано насамперед тим, що наукоємні товари та послуги потребують для виробництва набагато менше ресурсів, в тому числі людських. Крім цього, їх виробництво вимагає більш високої кваліфікації персоналу. Тобто нівелювання цієї загрози з боку держави полягає у стимулюванні населення до підвищення кваліфікації, надання високоякісних освітніх послуг, розвитку сфери послуг в цілому.

Незабезпеченість вартості активів матеріальними цінностями також несе велику загрозу економічній безпеці держави. Яскравим прикладом такої ситуації є

системна фінансова криза 2008 року в США, яка була спричинена фінансовим перегріванням та кризою ліквідності банківської системи. Про інтелектуалізацію активів свідчить той факт, що сукупна вартість нематеріальних активів таких компаній як Microsoft, Apple, Linux, Facebook, Amazon, Google складає понад 40% сукупної їх вартості. При цьому в США доля цих корпорацій у податкових надходженнях складає біля 14%. [6] Способів регулювання частки нематеріальних активів у вартості підприємства, що не обмежували б його права, на даний момент не існує. Тому досить важливим завданням для держави у рамках економіки знань є утримання вірного балансу у галузевій структурі, регулювання та недопущення перегрівання галузей, утримання стабільної економічної ситуації, що дозволить компаніям розвиватися, а не банкрутіти.

Висновки. Таким чином, розвиток економіки знань дозволяє розширити можливості світової економіки, підвищити рівень життя населення, забезпечити пришвидшення науково-технічного прогресу. Проте, цей тип розвитку економіки несе загрози економічній безпеці держави, основні з яких можна нівелювати за допомогою державного регулювання та розвитку людського капіталу нації. Економічна безпека країни є системою управління загрозами. Це формує економічну незалежність, стабільність та розвиток в довгостроковому періоді. Велику роль у цьому відіграє конкурентоспроможність національної економіки, збалансована політика держави щодо структурної перебудови економіки, стимулювання інноваційної активності, створення привабливого інвестиційного клімату.

Література

1. Гохберг Г.С. Информационные технологии / Гохберг Г.С., Зафиевский А.В., Короткин А.А.; М.: «Академия», 2014. — 240 с.
2. Геєць В. Характер перехідних процесів до економік знань / Валерій Михайлович Геєць // Економіка України. — 2004. — № 4. — С. 4–14.
3. Клейнер Г.Б. Декоммерциализация экономики как культурный проект (на пути к созданию культурологической теории экономики) / Г.Б. Клейнер // Гуманитарий Юга России, № 2, 2015, С. 140–146.
4. Основні проблеми та напрями інноваційного розвитку України у 2015–2020 рр. — Науково дослідна робота [Електронний ресурс] — режим доступу: <http://ief.org.ua/>
5. Agency of European Innovations [Электронный ресурс] — режим доступу: <http://aei.org.ua/>
6. Innerarity D. Power and knowledge: the politics of the knowledge society / D. Innerarity // European Journal of social theory. — 2013. — Vol. 16, № 1. — P. 3–16.
7. Altbach Ph. G. Advancing the national and global knowledge economy: the role of research universities in developing countries / Ph. G. Altbach // Studies in higher education. — 2013. — P. 1–15.